

Veileder for identifisering av menneskehandel i kriminalomsorgen

ROSA

KRIMINALOMSORGEN

INNHold

Del 1 Menneskehandel og tvungen kriminalitet

Hva er menneskehandel?	4
Menneskehandel og tvungen kriminalitet	7
Bestemmelse om straffritak	8
Kjennetegn på menneskehandel	10

Del 2 Identifisering i fengsler – en praktisk tilnærming

Hva menes med identifisering?	12
Bevissthet og relasjonsbygging	13
Samtaler med innsatte om menneskehandel	14
Kartlegging og saksdokumenter	16
Er det mistanke om menneskehandel?	17
Etter identifisering: rettigheter og tilbakeføring	19
Menneskehandel i straffeloven	21
Organiseringen av arbeidet mot menneskehandel	22
Referanser	23

Veilederen er skrevet av ROSA i samarbeid med Kriminalomsorgen Innlandet, med midler fra Kriminalomsorgsdirektoratet.
Foto: Signe Luksengaard/Pudder Agency
Design: Dugg Design
Trykk: Rolf Ottesen AS

FORORD

I 2017 holdt ROSA et foredrag om menneskehandel for den nyåpnede avdelingen for utenlandske kvinner i Kongsvinger Fengsel. På det tidspunktet var det uklart hva som kunne gjøres for å hjelpe menneskehandelsutsatte som soner straff.

Etter hvert som avdelingens ansatte fant kjennetegn på menneskehandel hos stadig flere innsatte, inngikk ROSA og Kriminalomsorgen Innlandet et samarbeid om identifisering og oppfølging av mulige menneskehandelsutsatte. Gradvis har vi fått en bedre forståelse for situasjonen deres og funnet måter å bistå dem på.

Særlig tydelig ble det at ansatte har en avgjørende rolle i identifisering av ofre for tvungen kriminalitet. Ansatte i kriminalomsorgen jobber for at «domfelte velger et kriminalitetsfritt liv etter gjennomført straff», men menneskehandelsutsatte har kanskje ikke hatt muligheten til å velge. Mange havner tilbake i utnyttelse og kriminalitet etter endt soning. Hvis de identifiseres i fengsel, kan denne sirkelen brytes.

Målet med denne veilederen er derfor å gi ansatte i kriminalomsorgen en forståelse for hva menneskehandel er, og hva som kan gjøres hvis det er mistanke om det. I del 1 gjøres det rede for fenomenet menneskehandel, tvungen kriminalitet og noen viktige kjennetegn. I del 2 beskrives praktiske fremgangsmåter og verktøy for identifisering av menneskehandel i fengsler.

Menneskehandelsutsatte har krav på beskyttelse og bistand, også når de sitter i fengsel. Ved å jobbe sammen for å avdekke menneskehandel i kriminalomsorgen kan menneskerettighetsbrudd unngås og utsatte få en vei ut av utnyttelsen.

Vi håper veilederen vil være til nytte!

Leila Langdalen Sbai
Fungerende leder
ROSA

Ida Lindmo
Lokasjonsleder
Kriminalomsorgen Innlandet

DEL 1: MENNESKEHANDEL OG TVUNGEN KRIMINALITET

HVA ER MENNESKEHANDEL?

Menneskehandel er en alvorlig menneskerettighetskrenkelse som rammer ofrene svært hardt. Menneskehandel innebærer at noen utnytter et annet menneske for profitt eller annen fordel. Personer holdes i utnyttelses-situasjoner ved at menneskehandlerne utsetter de for vold, misbruker deres sårbare situasjon eller bruker andre tvangsmidler. Ofte kjenner ikke de utsatte til rettighetene sine og muligheten for hjelp.

Den vanligste formen for menneskehandel i Norge er utnyttelse til prostitusjon. De senere årene har også stadig flere tvangsarbeidsaker blitt avdekket. I mange saker, særlig de som avdekkes i fengsler, har personer blitt utsatt for en kombinasjon av flere former for utnyttelse. Eksempler er prostitusjon og tvangsarbeid i bilvask, eller tvangsarbeid i landbruk og narkotikaproduksjon. Enkelte kan også ha blitt utsatt for vold i nære relasjoner eller andre overgrep i tillegg til menneskehandel.

Hvem utsettes for menneskehandel?

De fleste som identifiseres som menneskehandelsutsatte i Norge har utenlandsk bakgrunn. Menneskehandel trenger likevel ikke innebære at den utsatte krysser en landegrense. Norske borgere kan også rammes.

Menneskehandel som avdekkes i Norge følger globale migrasjonsmønstre og politiske og økonomiske forhold. Lenge var kvinner fra Nigeria den største gruppen utsatte; de senere årene har de fleste kommet fra land i Øst-Europa. Kvinner og barn anses som særlig risikoutsatte, og da spesielt til prostitusjon. Selv om menneskehandelen har skjedd i et annet land, har personen krav på bistand i det landet vedkommende blir identifisert.

For øvrig har menneskehandelsutsatte svært variert bakgrunn: kvinner, menn og ikke-binære, av alle aldre, fra alle verdensdeler. Enkelte kan være høyt utdannede, mens andre er uten skolegang. Mange er utnyttet av organiserte kriminelle nettverk, men familiemedlemmer eller partnere kan også stå bak menneskehandel.

En mann ble smuglet til Europa i en container. Familien hans hadde satt seg i gjeld for å finansiere reisen. Etter å ha arbeidet på et restaurantkjøkken i et land i Sentral-Europa uten å tjene nok til å betale tilbake gjelden, krevde bakmennene at han skulle dra videre til et annet land og jobbe med å dyrke tomater. Han ble fraktet til Norge i bagasjerommet på en bil, og etter hvert ført til en gård hvor det ble klart at han skulle tilvirke narkotika. Han snakket verken norsk eller engelsk, ble utsatt for grov vold hvis han gjorde noe galt og familien i hjemlandet mottok trusler. Da narkotika-produksjonen ble avdekket, ble mannen arrestert og tiltalt.

Definisjoner på menneskehandel

I Norge er menneskehandel definert i straffelovens § 257 og § 258 (se lovtekst på side 21). Disse straffebudene ble innført i 2003 som følge av at Norge tilsluttet seg FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn. FN-protokollen slår fast at for at en situasjon skal anses som menneskehandel, må den bestå av tre ledd: et bestemt sett handlinger, kombinert med et tvangsmiddel, til et utnyttelsesformål. Dette fremstilles ofte slik:

Handlinger

- Rekruttering
- Transport
- Overføring
- Husing
- Mottak av personer
- Medvirkning

Midler*

- Vold
- Trusler
- Forledelse
- Misbruk av sårbar situasjon
- Utilbørlig atferd

* Ved menneskehandel av mindreårige er det ikke et krav at det har blitt brukt tvangsmidler.

Utnyttelsesformål

- Prostitusjon eller andre seksuelle ytelser
- Tvangsarbeid eller tvangstjenester (inkludert tigging og kriminalitet)
- Krigstjeneste i fremmed land
- Fjerning av indre organer

Mindreårige

Utnyttelse av mindreårige personer er å anse som menneskehandel, uavhengig av om det er brukt et tvangsmiddel. Det kreves altså bare en handling og et utnyttelsesformål for at det skal være snakk om menneskehandel av barn under 18 år. Hvis det er mistanke om menneskehandel av mindreårige, er det meldeplikt til barnevernstjenesten. Bufdir drifter en nasjonal veiledningsfunksjon for saker om mindreårige ofre for menneskehandel (se side 22). Selv om svært få mindreårige soner i norske fengsler, kan ansatte i kriminalomsorgen møte personer som ble utsatt for menneskehandel da de var under 18 år. Disse kan også ha krav på bistand, selv om de ikke soner for handlinger de ble tvunget til å gjøre.

Internasjonale forpliktelser

Menneskehandel er en global utfordring, og de underliggende årsakene er ofte fattigdom og konflikt. Derfor reguleres arbeidet mot menneskehandel i Norge av to viktige internasjonale avtaler: FN-protokollen omtalt ovenfor og Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel. Ved å signere disse har Norge forpliktet seg til å bistå og beskytte de som utsettes for menneskehandel. Det innebærer blant annet en plikt til å identifisere mulige ofre for menneskehandel.

MENNESKEHANDEL OG TVUNGEN KRIMINALITET

Menneskehandelsutsatte kan tvinges til å begå kriminelle handlinger. I mange tilfeller har personer gått gjennom rettsapparatet uten at verken påtalemyndighet, forsvarere eller domstolen har avdekket menneskehandelen. Derfor kan ansatte i kriminalomsorgen ha en viktig rolle i å identifisere personer utsatt for tvungen kriminalitet.

Det er to måter kriminalitet kan begås som følge av menneskehandel. I noen tilfeller er selve utnyttelsesformålet en kriminell handling, for eksempel ved at noen tvinges til å begå vinningskriminalitet eller tilvirkning av narkotika. Denne formen for menneskehandel dekkes av utnyttelsesformålet 'tvangstjenester' i straffeloven (se side 21).

Personer kan også utsettes for menneskehandel til et annet formål og begå lovbrudd som følge av å være i en utnyttelsessituasjon. For eksempel kan personer utnyttet til prostitusjon bryte utlendingsloven fordi bakpersonene har fraktet de ulovlig inn i landet og holdt de i utnyttelse. Bakpersoner kan også tvinge utsatte til å begå kriminalitet for å øke kontrollen over dem. Målet vil da være å gjøre det vanskeligere for utsatte å ta kontakt med myndighetene.

I fengsler sitter det også personer som kan ha blitt utsatt for menneskehandel, for eksempel tidligere i livet, men som soner for kriminelle handlinger de har begått uten at det har sammenheng med menneskehandelen. Disse kan også ha rett til å få bistand.

BESTEMMELSE OM STRAFFRITAK

Ofre for menneskehandel har særrettigheter. Disse er ment å gjøre det mulig for utsatte å bryte ut av en menneskehandelssituasjon, forhindre ny utnyttelse og sikre dem oppreisning og rehabilitering. Rettighetene omtales nærmere på side 19. Utsatte som har begått kriminalitet som følge av menneskehandel har også rett til å få vurdert straffritak:

Artikkel 26 Bestemmelse om straffritak

Hver part skal i samsvar med grunnprinsippene i sin rettsorden hjemle adgang til å avstå fra å idømme ofre straff for deres deltakelse i ulovlig virksomhet, i den utstrekning deltakelsen skyldes at de er blitt tvunget til det.

Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel

Menneskehandel innebærer at de utsatte er i en situasjon hvor de ikke handler fritt. Bestemmelsen skal derfor sikre at straffritak vurderes der den utsatte har begått kriminelle handlinger som følge av menneskehandel. Prinsippet om straffritak anses av FN som et viktig menneskerettslig redskap. Bestemmelsen forplikter alle aktører i justissektoren til å undersøke, der det er holdepunkter for det, om den kriminelle handlingen ble begått som følge av menneskehandel. Dette gjelder også under og etter soning. Det er domstolene og påtalemyndigheten som tar stilling til om det skal gis straffritak.

Gjennom å identifisere ofre for tvungen kriminalitet og realisere rettighetene deres, også retten til få vurdert straffritak, kan både ny utnyttelse og ny kriminalitet begått av den utsatte forebygges. Etter å ha vært gjennom rettssak og blitt straffedømt gir mange uttrykk for at det vil være en for stor påkjenning å prøve saken på nytt, eller at de ikke ønsker at saken gjenopptas av frykt for menneskehandlerne. Da vil det være viktig med andre tiltak som legger til rette for en god tilbakeføring.

Der personer sitter i varetekt og saken enda ikke er avgjort, kan det fortsatt være mulig å unngå urettmessig straffeforfølgelse. Det er derfor ekstra viktig å være bevisst på muligheten for menneskehandel blant varetektsfengslende, slik at domstolene får mulighet til å oppfylle Norges menneskerettslige forpliktelser til utsatte.

En kvinne ble forledet til Norge med løfter om jobb og deretter tvunget til prostitusjon. Hun var til stede da bakpersoner begikk et ran i en kundes leilighet, ble arrestert, og siktet for medvirkning. Mens hun satt varetektsfengslet ble hun identifisert, og tingretten opphevde varetektsfengslingen. I kjennelsen står det:

«Retten viser videre til at det var fengselspersonale som først fattet mistanke om at siktede var offer for menneskehandel. Hun ble av dem satt i kontakt med ROSA ... som har gjort en vurdering av henne og mener at det er sannsynlig at hun er offer for menneskehandel. UDI har ... innvilget siktede midlertidig opphold i Norge fordi det er holdepunkter for at hun er offer for menneskehandel ... Basert på dette mener retten at det er sannsynlig at siktede er offer for menneskehandel og at dette var grunnen til at hun befant seg i ransofferets leilighet da ranet ble begått.»

KJENNETEGN PÅ MENNESKEHANDEL

Menneskehandel er en kompleks kriminalitetsform i stadig endring. Det kan være vanskelig å skille menneskehandel fra lignende situasjoner som sosial dumping, misbruk av overmaktsforhold eller hallikvirksomhet. Nøkkelen ligger i å få en oversikt over personens sårbarhetsfaktorer og hvilke tvangsmidler som er brukt for å opprettholde utnyttelsen.

Tvang og kontroll

Om personen har vært underlagt et kontrollregime vil være avgjørende. Dette trenger ikke bety låste dører og lenker, men kan omfatte alt fra at andre har kontroll over id-dokumenter, til krav om at de utsatte jobber til de har betalt ned gjeld de har opparbeidet seg. Mange utsettes for ulike former for vold – fysisk, psykologisk, seksuell eller økonomisk.

Psykologiske kontrollmekanismer er vanlige. Der det er en nær relasjon mellom utsatt og menneskehandler kan lojalitet spille en stor rolle. Trusler og frykt for represalier, mot seg selv eller familie i hjemlandet, gjør at mange vegrer seg for å fortelle om utnyttelse, selv når den ligger tilbake i tid. Utsatte trues ofte med å bli rapportert til myndighetene for kriminelle handlinger de ble tvunget til eller fordi de oppholder seg ulovlig i landet.

Selv om noen frivillig har gått inn i prostitusjon eller et utnyttende arbeidsforhold utelukker ikke det menneskehandel. Tvangsarbeid defineres i Norge som at «vedkommende ikke har kommet frivillig inn i arbeidsforholdet og/eller ikke kan komme frivillig ut av det.» Noen ganger utvikler en dårlig situasjon seg til menneskehandel gjennom økende grad av kontroll og tvang over tid. Menneskehandelsutsatte kan også ha blitt forledet med løfter om jobb, gode vilkår eller kjærlighetsforhold.

Sårbarhetsfaktorer

Dernest er det viktig å få en forståelse av faktorer som kan ha gjort personen sårbar for utnyttelse. I de fleste menneskehandelssaker står spørsmålet om personen har vært i en sårbar situasjon, og om denne har blitt utnyttet, sentralt. Aspekter ved en persons bakgrunn eller aktuelle situasjon vil være relevante for denne vurderingen.

Opplevelser fra fortiden eller andre individuelle faktorer kan øke sårbarheten. Menneskehandelsutsatte kan ha opplevd omsorgssvikt, overgrep eller vold i oppveksten, som gjør at tilbud fra bakpersoner fremstår som attraktive. Sårbarhet som følge av psykiske lidelser eller rusproblematikk kan også utnyttes av bakpersoner. Fattigdom regnes som en hoveddrivkraft bak menneskehandel.

Sårbarhetsfaktorer som følger av en persons aktuelle situasjon kan være at vedkommende ikke har lovlig opphold, dermed ikke kan jobbe, og slik ender opp i utnyttelsessituasjoner for å livnære seg. Manglende språkkunnskaper og sosialt nettverk i landet de oppholder seg i, eller avhengighet av bakpersoner for bolig, er andre eksempler.

Indikatorlister

Koordineringsenheten mot menneskehandel har utviklet en identifiseringsveileder med indikatorlister (se side 23). Denne kan være et nyttig hjelpemiddel. Det er likevel viktig å huske at en situasjon kan krysse av på mange indikatorer uten at det er menneskehandel, mens få avkryssninger ikke utelukker det. Mange innsatte vil ha lignende utfordringer som de beskrevet her.

DEL 2: IDENTIFISERING I FENGSLER - EN PRAKTISK TILNÆRMING

HVA MENES MED IDENTIFISERING?

Identifisering er å avdekke om noen kan være et mulig offer for menneskehandel. Menneskehandelsutsatte har en rett til å bli identifisert. Identifisering er også avgjørende for å sikre utsattes rettigheter og dermed for å forhindre og forebygge menneskehandel.

I Norge har alle som gjennom sitt arbeid får en bekymring om at en person kan være i en menneskehandelssituasjon et ansvar for å identifisere personen og sette vedkommende i kontakt med ansvarlige myndigheter og hjelpetiltak. Det gjelder også en generell avvergingsplikt for grov menneskehandel (se side 21 for lovtekst).

Ansatte i kriminalomsorgen må derfor kunne gjenkjenne tegnene på menneskehandel og vite hvor de kan søke råd eller henvise til hjelp ved bekymring.

BEVISSTHET OG RELASJONSBYGGING

I alle kriminalomsorgens avdelinger kan ansatte komme i kontakt med personer utsatt for menneskehandel.

Det aller viktigste for å avdekke menneskehandel i fengsler er at ansatte i kriminalomsorgen har en bevissthet om at menneskehandel kan ligge bak kriminalitet innsatte har begått. Det betyr ikke nødvendigvis store endringer i arbeidsform, men heller at menneskehandelsperspektivet tas inn i det daglige arbeidet i avdelingene: i mottakssituasjoner, i oppfølgingen under soning og i forbindelse med tilbakeføring.

Erfaringer fra Kriminalomsorgen Innlandet har vist at det er særlig nyttig å kombinere bevissthet om menneskehandel med et fokus på relasjonsbygging. I kriminalomsorgen er dynamisk sikkerhet – mellommenneskelige relasjoner og systematiske former for samhandling mellom innsatte og ansatte – en viktig metode. Målet med relasjonsbygging er å redusere opplevelsen av maktubalanse mellom ansatte og innsatte for å forebygge risikosituasjoner.

Metoden egner seg også til å bygge tillit og har derfor et stort potensial til å gi menneskehandelsutsatte rom til å fortelle om hva de har opplevd. Mange utsatte kan ha mistillit til myndighetspersoner. Dette er kjente utfordringer i kriminalomsorgens arbeid. På den ene siden skal ansatte i kriminalomsorgen være «voktere», mens på andre siden skal de forsøke å skape tillit. Dette krever tålmodighet, empati og forståelse.

Ofte vil det være behov for flere samtaler før utsatte føler seg trygge nok til å åpne seg om hva de har opplevd. Det kan være nyttig å understreke at ansatte har taushetsplikt. Mange menneskehandelsutsatte ser ikke på seg selv som ofre, vet ikke nødvendigvis at de har blitt utsatt for et kriminelt eller at de har rettigheter som følge av det.

Samhandling mellom innsatte og ansatte er ofte uformell, ved å gjøre aktiviteter sammen eller simpelthen korte samtaler i forbifarten. Disse kan bygges på for å styrke relasjonen til den innsatte.

SAMTALER MED INNSATTE OM MENNESKEHANDEL

Når det skal gjennomføres samtaler hvor menneskehandel er et tema, eller det kommer frem holdepunkter på menneskehandel i en samtale, er det flere ting det er viktig å ta hensyn til:

- Er det riktig tid for samtalen? Når og hvor passer det best for den innsatte – når på døgnet, når i soningsforløpet? Vil andre gjøremål forstyrre samtalen, har den ansatte tilstrekkelig tid?
- Er det riktig sted? I flere tilfeller har bakpersoner sonet i samme avdeling som den utsatte. Det er derfor viktig at samtalen tas i skjermede omgivelser, også for å ivareta taushetsplikten.
- Er du riktig person? Hva slags relasjon har du til den innsatte? Bør kontaktbetjenten ta samtalen, eller trengs det veiledning fra eksterne? Ta hensyn til kjønn og den innsattes ønsker, og kontakt den nasjonale hjelpetelefonen hvis du er i tvil (se side 17).

Å ha blitt utsatt for menneskehandel kan innebære grove krenkelser, skam og stigmatisering. Samtaler om temaet kan være vanskelige. Under samtaler kan det være nyttig å være bevisst på følgende:

- Informasjon om rettigheter og hjelp må gis av spesialiserte aktører eller advokat, ikke lov noe som ikke kan holdes.
- Bruk tolk om nødvendig. Hvis det er konkret mistanke om menneskehandel og den ansatte og personen ikke snakker samme språk skal det alltid brukes tolk, jf. tolkeloven.
- Kommuniser rolig og tydelig. Vær nysgjerrig, still åpne spørsmål, og vær forberedt på uforutsette reaksjoner. Bruk samtaleverktøy i tråd med kriminalomsorgens rutiner.
- Anerkjenn og tro på hva personen har å si. Vær bevisst egne ordvalg og kroppsspråk, og etterstrebe en traumebevisst tilnærming under samtalen.

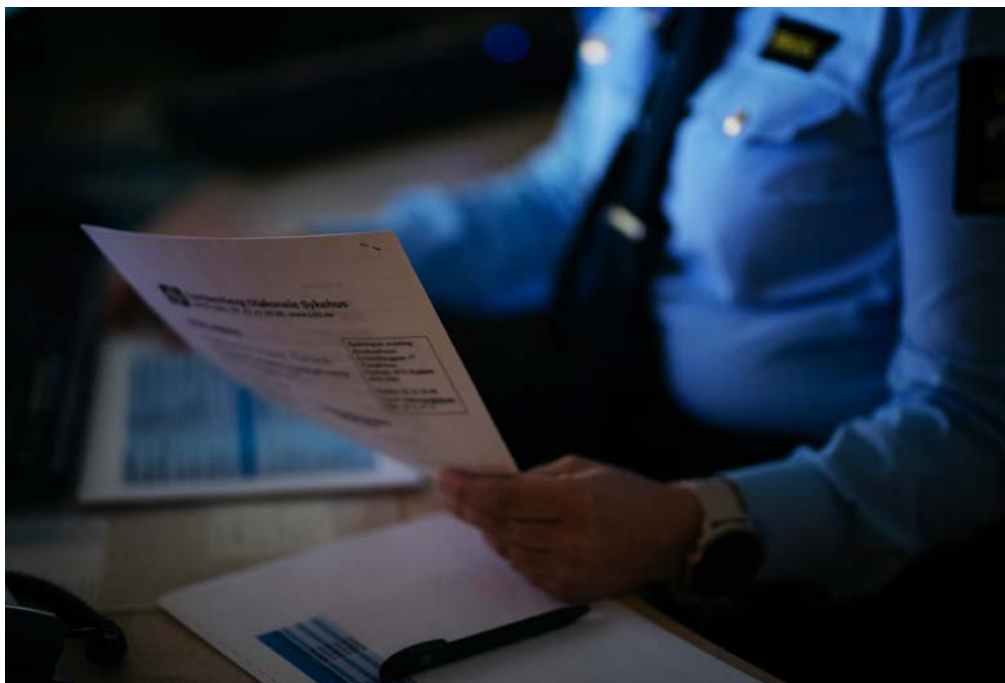
Traumereaksjoner og traumebevisst tilnærming

Mange menneskehandelsutsatte har opplevd traumatiske hendelser før, under eller etter menneskehandelssituasjonen. I tillegg til fysiske skader forårsaket av vold, kan utsatte utvikle traumatiske reaksjoner og traumelidelser som PTSD.

Dette kan komme til uttrykk i form av høy vaksomhet og unnvikelse knyttet til hva de har opplevd, gjenopplevelser i form av flashbacks og mareritt, aggressive responser og mistillit, eller nummenhet og nedstenging. Å fortelle om vanskelige ting en har opplevd kan utløse slike reaksjoner, og det er derfor viktig å ha en traumebevisst tilnærming i samtaler med menneskehandelsutsatte.

Traumebevissthet innebærer en forståelse av effekten av traumer på en persons daglige fungering og en måte å forholde seg til vedkommende på som anerkjenner og gir trygghet. Omstendighetene i fengsler kan gjøre dette krevende, men det vil ofte være avgjørende for å oppnå tillit.

Se RVTS' nettportal utnyttelse.no for mer informasjon om traumebevisst tilnærming i arbeid med menneskehandelsutsatte.

KARTLEGGING OG SAKSDOKUMENTER

Alle innsatte gjennomgår en omfattende kartlegging ved mottak i fengsler og i forbindelse med tilbakeføring. Dette kan være viktige verktøy for å avdekke menneskehandel og kan også bekrefte eller utdype ting som har kommet frem i samtale.

Benytt kriminalomsorgens ulike kartleggingsredskap for å få oversikt over personens situasjon og foranledningen for soningen. Ansatte har også tilgang til mange relevante dokumenter, som kjennelser, dommer, tidligere utvisningsvedtak og helseopplysninger. Disse kan belyse en mulig menneskehandelshistorikk.

Informasjonen kan da tas inn i nye samtaler med den innsatte. Hvis noe fremstår underlig, tematiser det. Det er vanlig at svarene innsatte gir endrer seg etter hvert som de får mer tillit til fengselspersonalet.

For å vurdere om noe kan være menneskehandel, vil det i tidlig fase være viktig å samle informasjon. I tvilstilfeller kan problemstillingen drøftes med ledere eller kolleger.

ER DET MISTANKE OM MENNESKEHANDEL?

Hvis det er mistanke om at noen kan ha vært utsatt for menneskehandel, kan det tas kontakt med den nasjonale hjelpetelefonen – ROSA. Andre hjelpetilbud, særlig Frelsesarmeen som har tilstedeværelse i en rekke fengsler, kan bistå i vurderingen om noe kan være menneskehandel.

Ved henvendelse til den nasjonale hjelpetelefonen, vil vi først drøfte saken og gi veiledning ved behov. Dette kan gjøres på generelt grunnlag. Det vil være nødvendig å innhente informert samtykke fra den innsatte for å dele konkrete detaljer med ROSA.

Det er viktig å informere den innsatte om at ROSA er et ikke-statlig, uavhengig tiltak som kan legge til rette for identifisering og tilgang til rettigheter. Alt den innsatte velger å dele med ROSA er konfidensielt.

Ved behov, og hvis den innsatte ønsker det, vil ROSA gjennomføre en identifiseringssamtale sammen med advokat. Mulige menneskehandelsutsatte har krav på fri rettshjelp til å vurdere anmeldelse.

Ikke alle saker hvor det er mistanke vil være menneskehandel. ROSA er et lavterskeltilbud, og det er bedre å ringe for ofte enn for sjelden. Etter gjennomført identifiseringssamtale, vil det iverksettes tiltak avhengig av hva konklusjonen er og hva vedkommende selv ønsker.

OM ROSA

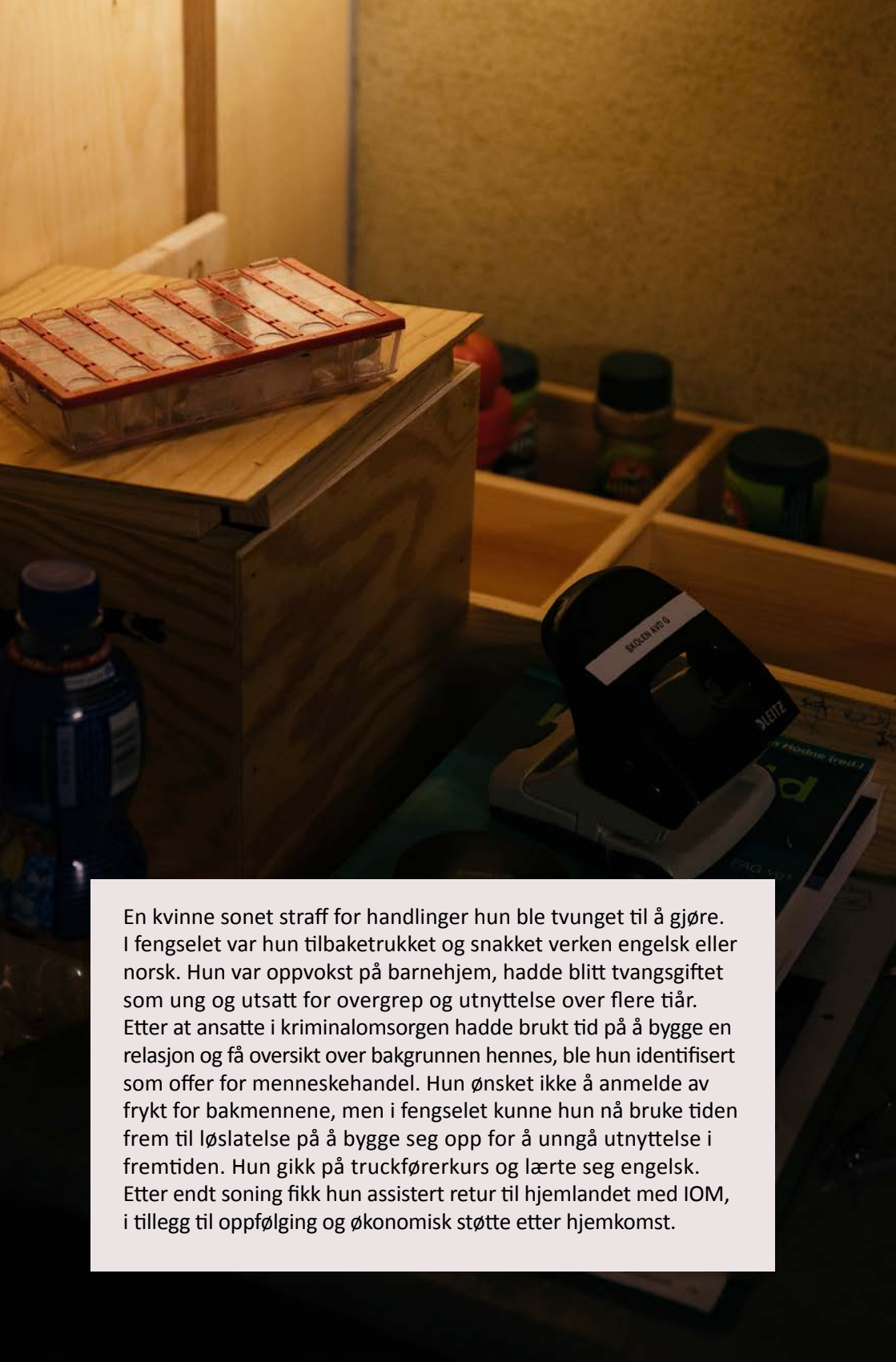
ROSA opererer den nasjonale hjelpetelefonen mot menneskehandel og koordinerer bistand og beskyttelse for menneskehandelsutsatte over 18 år. Bistand fra ROSA omfatter tilgang til trygt bosted, kvalifisert juridisk rådgivning, helsetjenester, kvalifiserende tiltak og aktiviteter.

Hjelpetelefonen er et døgnåpent lavterskeltilbud for utsatte, men kan også benyttes av alle som ønsker informasjon eller vil drøfte en konkret bekymring. Alt som deles er konfidensielt og innringeren kan være anonym.

**NASJONAL
HJELPETELEFON MOT
MENNESKEHANDEL**

22 33 11 60

En kvinne sonet straff for handlinger hun ble tvunget til å gjøre. I fengselet var hun tilbaketrasket og snakket verken engelsk eller norsk. Hun var oppvokst på barnehjem, hadde blitt tvangsgiftet som ung og utsatt for overgrep og utnyttelse over flere tiår. Etter at ansatte i kriminalomsorgen hadde brukt tid på å bygge en relasjon og få oversikt over bakgrunnen hennes, ble hun identifisert som offer for menneskehandel. Hun ønsket ikke å anmelde av frykt for bakmennene, men i fengselet kunne hun nå bruke tiden frem til løslatelse på å bygge seg opp for å unngå utnyttelse i fremtiden. Hun gikk på truckførerkurs og lærte seg engelsk. Etter endt soning fikk hun assistert retur til hjemlandet med IOM, i tillegg til oppfølging og økonomisk støtte etter hjemkomst.

ETTER IDENTIFISERING: RETTIGHETER OG TILBAKEFØRING

Hvis en innsatt identifiseres som et mulig offer for menneskehandel, har vedkommende bestemte rettigheter. Disse skal gjøre det mulig å bryte ut av en menneskehandelssituasjon, forhindre ny utnyttelse og sikre oppreisning og rehabilitering. For personer som er tvunget til å begå kriminelle handlinger, er rettighetene viktige for å kunne forebygge utnyttelse og ny kriminalitet etter soning. De viktigste rettighetene mulige ofre kan ha krav på er:

- Informasjon og juridisk bistand til å vurdere anmeldelse
- Midlertidig oppholdstillatelse, såkalt refleksjonsperiode
- Livsopphold og helsehjelp, også psykologisk
- Oppreisning og kompensasjon
- Assistert retur
- Straffritak

Etter identifisering vil ROSA samarbeide med fengselet og andre relevante aktører i den videre oppfølgingen av den utsattes sak. Det skjer på vedkommendes premisser. Målet vil være å finne måter å gi personen verktøy som reduserer risikoen for å havne tilbake i menneskehandel. Dette kan være alt fra fokus på egenomsorg til utvikling av ferdigheter og språktrening. Mange utsatte har gitt uttrykk for at det å få anerkjennelse for hva de har opplevd har en egenverdi som kan bidra i rehabiliteringen.

Hvis personen sitter i varetekt, er det som nevnt viktig å få kartlagt saken tidlig slik at straffritaksbestemmelsen blir vurdert i rettssaken. Enkelte domfelte skal overføres til hjemlandet for soning. Her vil det være svært viktig at personen identifiseres og får tilgang til juridisk bistand før dette eventuelt gjennomføres. Hvis den menneskehandelsutsatte er en domfelt utenlandsk borger, er det to løp etter soning:

Assistert retur. IOM drifter et returprogram ment å gi en verdig hjemreise og reintegrering i hjemlandet. Når ofre for menneskehandel får pengestøtte og blir fulgt opp med veiledning fra IOM etter retur, reduseres risiko for videre utnyttelse og nye lovbrudd. Frelsesarmeen tilbyr også hjelp til hjemreise, praktisk hjelp, reintegrering og oppfølging gjennom sitt Safe Way Home-program.

Oppfølging av menneskehandelssak i Norge. For noen utsatte vil det være aktuelt å søke refleksjonsperiode og vurdere å politianmelde menneskehandelen. ROSA vil da sørge for trygt bosted etter løslatelse og bistå gjennom hele saksforløpet.

MENNESKEHANDEL I STRAFFELOVEN

§ 257. Menneskehandel

Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd tvinger, utnytter eller forleder en person til

- a. prostitusjon eller andre seksuelle ytelser,
- b. tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tigging,
- c. krigstjeneste i fremmed land, eller
- d. å samtykke i fjerning av et av vedkommendes indre organer,

straffes for menneskehandel med fengsel inntil 6 år.

På samme måte straffes den som

- a. legger forholdene til rette for slik tvang, utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen,
- b. på annen måte medvirker til tvangen, utnyttelsen eller forledelsen, eller
- c. gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til en slik handlemåte fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller fordel.

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

§ 258. Grov menneskehandel

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år.

Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang og om handlingen har medført betydelig utbytte. Den som var uvitende om at fornærmede var under 18 år, straffes hvis han på noe punkt kan klandres for sin uvitenhet.

ORGANISERINGEN AV ARBEIDET MOT MENNESKEHANDEL

En rekke offentlige og ideelle aktører har ulike ansvarsområder og oppgaver på menneskehandelsfeltet i Norge. Her er de mest sentrale for identifisering av menneskehandel i kriminalomsorgen:

ROSA, nasjonal hjelpetelefon mot menneskehandel, koordinerer bistand til voksne menneskehandelsutsatte av alle kjønn. ROSA samarbeider tett med landets 43 krisesentre og andre spesialiserte botilbud for menneskehandelsutsatte. ☎️ 22 33 11 60

Frelsesarmeen drifter Safe Way Home-programmet for utenlandske innsatte i fengsler. Der Frelsesarmeen har tilstedeværelse i fengsler, kan de bistå i vurderinger av om noe er menneskehandel. De drifter også botilbudet Safe House Filemon for menn som har vært utsatt for tvangsarbeid.

☎️ 47 46 69 21

International Organization for Migration (IOM) tilbyr assistert retur for sårbare migranter, inkludert menneskehandelsutsatte. ☎️ 23 10 53 20

Politiet har ansvar for å forebygge, avdekke og straffeforfølge menneskehandel i det enkelte politidistrikt. ☎️ 02800

Koordineringsenheten mot menneskehandel (KOM) har som overordnet funksjon å være pådriver for tverretattlig og tverrfaglig samarbeid. KOM er administrativt underlagt Politidirektoratet og har et eget mandat fra Justis- og beredskapsdepartementet. KOM skal være et virkemiddel for samordning mellom myndigheter og organisasjoner og bidra med informasjonsutveksling, kunnskapsformidling og kompetanseheving.

Utlendingsdirektoratet (UDI) behandler søknader om refleksjonsperiode, begrenset oppholdstillatelse etter anmeldelse og beskyttelse (inkludert vurdering av oppholdstillatelse til vitner i sak om menneskehandel og av sterke menneskelige hensyn). UDI behandler også søknader om assistert retur og reintegreringstilskudd til menneskehandelsutsatte og andre sårbare.

☎️ 23 35 16 00

Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging (RVTS) har ansvar for kompetanseheving for tjenesteytere i helse- og sosialsektoren, og har utviklet en netressurs om menneskehandel for helse- og sosialarbeidere.

Bufdirs nasjonale veiledningsfunksjon for saker om mindreårige ofre for menneskehandel skal bidra til å øke kompetansen om mindreårige menneskehandelsutsatte, slik at flere ofre blir identifisert og får bistand og vern. Funksjonen gir også råd og veiledning til tjenesteapparatet i enkeltsaker.

☎️ 466 15 000

REFERANSER

Europarådet (2005): *Konvensjon om tiltak mot menneskehandel*

FN (2000): *Protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker, særlig kvinner og barn*

Regjeringen (2016): *Handlingsplan mot menneskehandel*

Politiet: *Temasider på nett om menneskehandel*

Koordineringsenheten mot menneskehandel (2023): *Veileder – Identifisering av mulige ofre for menneskehandel*

Anti-Slavery International (2014): *Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe*

FN, ICAT (2020): *Issue Brief: Non-Punishment of Victims of Trafficking*

FNs spesialrapportør for menneskehandel (2020): *The importance of implementing the non-punishment provision: the obligation to protect victims*

Christoffersen, R. M. (2019): *Har ofre for menneskehandel rett til å slippe straffeforfølgning for straffbare handlinger de har begått som ledd i utnyttelsen?*

RVTS: *Utnyttelse.no – netressurs om menneskehandel for helse- og sosialarbeidere*

Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS (2015): *Utenlandske statsborgere i kriminalomsorgen - håndbok for ansatte*

Helen Bamber Foundation (2022): *The Trauma Informed Code of Conduct: For all Professionals working with Survivors of Human Trafficking and Slavery*

Helsedirektoratet: *Temasider på nett om motiverende intervju*

ROSA

**NASJONAL HJELPETELEFON
MOT MENNESKEHANDEL**

22 33 11 60

www.rosa-help.no